

Місце судових рішень серед регуляторів публічно-фінансових правовідносин

Ільницький Олег Володимирович¹

Опубліковано	Секція	УДК
27.11.2023	Право	342.9

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10212934>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті розкривається авторське узагальнення з приводу вирішення питань науково-практичної дискусії щодо юридичної природи судових рішень у регулюванні правовідносин у публічно-фінансовій сфері. Обґрунтовано диференційований підхід до вирішення цього питання, залежно від виду судового органу, меж його юрисдикції та змісту самого рішення. Водночас, правова природа та значення діяльності судів, в першу чергу, адміністративних, у системі апарату держави вимагають однозначно позитивного вирішення питань застосування їхніх рішень відповідними уповноваженими суб'єктами при регулюванні бюджетних, податкових, банківських та інших публічно-фінансових правовідносин.

Ключові слова: правосуддя, Конституційний Суд України, адміністративне судочинство, судове провадження, публічні фінанси, бюджетна система, податкова система, звернення до суду, спосіб захисту, оскарження.

The place of court decisions among regulators of public and financial legal relations

Annotation. The purpose of this article is to investigate the state of current regulatory and legal regulation and the practice of applying court decisions in the regulation of public-financial legal relations. The task of the article is to consider the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, the European Court of Human Rights and administrative courts in the administration of justice from the standpoint of the application of legal positions and decisions in the regulation of public-financial relations; to formulate the author's vision and proposals for solving the issues of the place of court decisions in the system of sources of financial law.

Based on the results of the research, we can claim a differentiated approach to solving the issue of applying court decisions to regulate public-financial legal relations, depending on the type of judicial authority, the limits of its jurisdiction, and the content of the decision itself. If the decisions of the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights at the level of legislation are determined by the sources of law when deciding relevant court cases, then there are ongoing discussions regarding the decisions of courts of general jurisdiction, conditioned by the traditional idea of the legal system within the framework of the Romano-Germanic (continental) legal system.

¹ кандидат юридичних наук (доктор філософії), доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Львівського національного університету імені Івана Франка, <https://orcid.org/0000-0001-7343-8810>

At the same time, the legal nature and importance of the activity of courts, primarily administrative, in the system of the state apparatus require an unambiguously positive solution to the issues of application of their decisions by the relevant authorized subjects, as well as by courts of a lower level in the regulation of budget, tax, banking and other public financial legal relationship.

Keywords: justice, Constitutional Court of Ukraine, administrative proces, court proces, public finances, budget system, tax system, appeal to court, method of defense, revision.

Вступ

Незважаючи на те, що питання джерел права є вихідним для правильного розуміння функціонування правової системи держави та, водночас, похідним від утвердженої за конститутивними ознаками її чинної моделі, тривалий час порядок застосування судових рішень в українських правових реаліях є предметом гострої науково-практичної дискусії. Неможливість її однозначного вирішення своїм корінням має необхідність погодження низки онтологічних питань існування права та його форм. Однак, залишаючи це на розсуд теоретизування, важливе практичне значення має остаточне вирішення та наукове обґрунтування частини дискусії щодо регуляторного впливу результатів юрисдикційної судової діяльності, як з боку міжнародних, так і українських судових інстанцій. Оскільки абсолютна більшість на сьогодні погодиться з тим, що судові рішення, зважаючи на зростаючу у демократичному суспільстві заслужену роль судів, стало невід'ємним елементом механізму побудови та утвердження правової системи на засадах саме фахового, а не заполітизованого підходу до ключових правових принципів.

Дослідження вказаної проблематики відбувається в межах як загальної теорії права (В.М. Косович, М.В. Мазур, П.М. Рабінович), так і в рамках теорії галузевих правових дисциплін, за напрямом цього дослідження, на рівні монографічних та дисертаційних досліджень, розкриваючи джерела нормативно-правового регулювання (адміністративного – В.М. Бевзенко, В.В. Решота, фінансового – Л.К. Воронова, О.О. Дмитрик, Є.М. Смичок, О.В. Солдатенко). Однак, усі результати цих праць формулюються як певні узагальнення аналітичних доктринальних підходів. А чинне нормативно-правове регулювання не дозволяє надати однозначну відповідь щодо значення судових рішень при регулюванні правовідносин, в тому числі, публічно-фінансових. І навпаки, наприклад, прийнятий 24 серпня 2023 р. Закон України «Про правотворчу діяльність» однозначно визначає у ч. 2 ст. 9 склад законодавства як регуляторів суспільних відносин за чинною правовою системою України, а у ч. 4 ст. 1 додатково відзначає, що його дія не поширюється на правові акти, що не містять норм права, а саме на рішення і висновки Конституційного Суду України та судові рішення. Це слід вважати «кроком назад» у вирішенні цього питання.

Метою цієї статті є дослідити стан чинного нормативно-правового регулювання та практики застосування судових рішень при регулюванні публічно-фінансових правовідносин.

Завдання статті є розглянути рішення Конституційного Суду України, Європейського Суду з прав людини та адміністративних судів при здійсненні правосуддя з позицій застосування правових позицій та рішень при регулюванні публічно-фінансових відносин; сформулювати авторське бачення та пропозиції щодо вирішення питань місця судових рішень у системі джерел фінансового права.

Результати

Погодженою практичною більшістю дослідників та практиків є доктринально обґрунтована [див. про це: 1, 17; 2, 353] та нормативно закріплена (ст.ст. 151-2, 152

Конституції України, ст.ст. 88, 92, 98 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р.; ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р.) позиція, за якою рішення Конституційного Суду України та рішення Європейського суду з прав людини є джерелами прецедентної природи, в тому числі, для фінансових відносин. Ст. 92 Закону України «Про Конституційний Суд України» конкретизує, що юридичну позицію Конституційний Суд викладає у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку. При цьому, юридична позиція може міститися в ухвалах про відмову у відкритті конституційного провадження у справі про закриття конституційного провадження у справі, постановлених Сенатом чи Великою палатою. А це свідчить про те, що кожне із вказаних рішень повністю, маючи у собі юридичну позицію щодо питання правозастосування, стає джерелом правового регулювання правовідносин при застосуванні норм, з приводу яких сформована та закріплена відповідна позиція. При цьому нормативне значення рішень Конституційного Суду України на сьогодні вже не обмежується винятково резолютивним приписом щодо неконституційності відповідного нормативно-правового акта, який однозначно створює нову норму скасовуючої дії щодо юридичної сили закону, інших актів або їх окремих положень, що визнані неконституційними (ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України»), що традиційно легше сприймається у українській теорії права.

Шукаючи ж місце рішень Конституційного Суду України у ієрархії нормативно-правових актів, на нашу думку, слід підтримати підхід, за яким вони мають вищу юридичну силу, а ніж закони [3, 108], оскільки як при обґрунтуванні підстав визнання неконституційності закону чи іншого акту або його положень, тлумаченні положень Конституції та реалізації інших свої повноважень, Конституційний Суд України фактично розвиває порядок та зміст застосування норм Конституції України, що дає підстави стверджувати його несамотійний, похідний, комплементарний (субсидіарний) характер як джерела права [4, 131].

У питаннях оцінки конституційності акту Конституційним Судом України предметом висловлення юридичної позиції, згідно з ч. 1 ст. 152 Конституції України є змістовний (субстантивний) та/або формальний (процедурний) критерій. Відповідно, закони та інші акти визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Відповідно до вказаного, юридична позиція Конституційного Суду України, сформульована у його актах, становить фактичний зміст рішення чи висновку щодо оцінки конституційності зі змістовного чи формального аспекту з усіма визначеними властивостями актів Конституційного Суду України. Таким чином, «повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ч. 2 ст. 8 статті 8 Основного Закону України)» (абз. 3 п. 2.1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2018 р. № 13-р/2018 [5]; абз. 2 п. 7 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 08.06.2016 р. № 4-рп/2016 [6]).

З цього випливає, що сформована у рішенні чи висновку Конституційного Суду України юридична позиція щодо конституційності змісту та/або процедури прийняття відповідного акта, до моменту її зміни, є елементом цілісного конституційно-правового регулювання відповідних відносин та відповідно повинна враховуватися усіма уповноваженими суб'єктами правозастосування конституційної норми, в тому числі, законодавцем.

Одним із прикладів цієї концепції у бюджетних правовідносинах є рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян) від 09.07.2007 р. № 6-рп/2007, у мотивувальній частині якого було сформовано правову позицію за якою закон про Державний бюджет України не може скасовувати чи змінювати обсяг прав і обов'язків, пільг, компенсацій і гарантій, передбачених іншими законами, що зумовлює відсутність повноважень Верховної Ради України включати до нього положення про внесення змін до чинних законів, зупиняти дію окремих законів України та/або будь-яким чином змінювати іншими законами України правове регулювання суспільних відносин. При цьому, резолютивна частина у п. 4 Рішення містила припис яким зобов'язано Верховну Раду України, Президента України та Кабінет Міністрів України на необхідність додержання відповідних положень Конституції України та Бюджетного кодексу України, з приводу тлумачення та застосування яких і було прийнято Рішення, при підготовці, прийнятті та введенні в дію закону про Державний бюджет України. В подальшому вказана позиція знайшла своє відображення у ч. 4 ст. 153 Регламенту Верховної Ради України як вже додатково закріплена процедурна норма діяльності Парламенту.

На думку Л.К. Воронової, рішення Конституційного Суду України тоді може бути джерелом фінансового права в цілому (з бюджетних, податкових або видаткових питань), коли вони виносяться за наслідками перевірки конституційності нормативно-правових актів або окремих актів з бюджетного або податкового права, які вміщені в окремих законах чи кодексах, або дають тлумачення Конституції України, що мають значення для з'ясування окремих норм фінансового права та отримав загальне визнання в рамках академічного курсу «Фінансове право» [7, 56-57]. На жаль, за підрахунками О.В. Солдатенко, Конституційний Суд України приділяє незаслужено мало уваги цій сфері суспільних відносин у своїх рішеннях [8].

Аналогічні за своєю логікою міркування стосуються і застосування рішень Європейського суду з прав людини, який інтерпретує на засадах автономності норми Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. з наступними змінами у протоколах (ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. та набрала чинності з 11.09.1997 р.), що відноситься до групи міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (наприклад, рішення у справі «Сук проти України» від 10.03.2011 р. (заява № 10975/05) [9], у якому підтверджені правові позиції щодо права держави на власний розсуд визначати, які доплати надавати працівникам із державного бюджету, вносячи відповідні законодавчі зміни; заборона вносити зміни до законодавства безпосередньо законом про Державний бюджет України; недопустимість використання посилань на відсутність фінансування як підставу невиконання зобов'язань держави перед особою за остаточними рішеннями, що становлять її «законні очікування» у конвенційному значенні «майна»; рішення у справі «Щокін проти України» від 14.10.2010 р. (заява № 23759/03 та № 37943/06) [10] у якому сформульоване визначення та порядок застосування критеріїв «якості закону» для цілей втручання у сферу майнових інтересів особи при оподаткуванні з позицій забезпечення верховенства права та інші).

Та якщо із вказаними актами юрисдикційних органів на сьогодні існує концептуальний нормативно-доктринальний консенсус, то питання природи застосування у регулюванні правовідносин рішень інших судів в Україні є гострим питанням, новий етап у вирішенні якого зумовлений набуттям чинності новою

редакцією Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 р. та новими редакціями процесуальних кодексів, згідно із Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 р. і початком діяльності нової системи судоустрою – з 15.12.2017 р.. Водночас, вирішуючи це складне питання, вважаю за необхідне звернути увагу на наступні основні зауваження.

Із початком діяльності системи адміністративної юстиції в Україні з прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України, який закріпив серед публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів, спори фізичних та юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії) з повноваженням визнання протиправними і про скасування або визнання нечинним відповідних рішень чи окремих його положень, суд отримує прямий вплив на сферу нормотворчості, а ознака обов'язковості рішення в таких справах втрачає адресну прив'язку лише до процесуальних учасників справи. Безперечно, що в межах судового контролю, визнаючи нечинним нормативно-правовий акт суд творить нову норму права – скасувальну, – яка має загальний характер для всіх потенційних адресатів дії нечинного рішення суб'єкта владних повноважень та подальше приюдиційне значення щодо його можливого застосування, як і у рішеннях Конституційного Суду України щодо неконституційності відповідних актів [11, 496]. Це дало підстави припустити в таких рішеннях вияв, так званої, «негативної» правотворчості судами, які розглядають такі справи.

Прикладом можна навести постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 14.08.2012 р. у справі № 2а-10038/12/2670 (набрала законної сили 06.03.2014 р.), якою було визнано нечинною постанову Кабінету Міністрів України від 18.02.2009 р. № 152 «Питання закупівлі та реалізації Аграрним фондом дизельного палива і мінеральних добрив для проведення весняно-польових робіт у 2009 році», що визначала порядок використання бюджетних коштів Аграрного фонду спеціального фонду бюджету, змінюючи передбачене актами вищої юридичної сили призначення та порядок проведення закупівель за їх рахунок. Таким чином, визнавши нечинними норми постанови, суд фактично змінив картину нормативного регулювання відносин, вказавши на застосування п. 25 ст. 34 Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» в частині цільового призначення використання коштів Аграрного фонду та Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2008 р. № 921 – в частині порядку проведення закупівель.

Безперечно, що в цьому випадку, особливо яскраво, навіть у порівнянні з рішеннями Конституційного Суду України чи Європейського суду з прав людини, ми можемо пересвідчитися у «похідній» природі, за яким рішення суду, в результаті здійснення судового контролю щодо норми законодавства, усуває виявлений у ній правовий дефект [12, 209-211]. Однак це не применшує у об'єктивному підсумку регулятивне значення такого судового рішення, оскільки і акти законодавства, представлені підзаконними нормативно-правовими актами є похідними від актів вищої юридичної сили, що й дає можливість їхньої перевірки та визначає її предмет.

З початку 2012 року, коли у процесуальному законодавстві України з'явився однозначний припис щодо того, що рішення Верховного Суду України, прийняте за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних

повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України; а їх невиконання тягне за собою відповідальність установлену законом (в тому числі, ст. 244-2 КАС України в чинній на той час редакції), активізувалися підходи, що обґрунтовували трансформацію української правової системи з тяжінням до офіційного визнання значення судового прецедента [13, 100]. Натомість, інша частина дослідників підкреслювала, що в такому випадку Верховний Суд України вимагає виконувати існуюче законодавство усіма судами, але нових правових норм не створює, тому судовий прецедент не може вважатися джерелом фінансового права [14].

Така гостра дискусія з фактично вірними аргументами на обидвох сторонах зумовила появу нової концепції – застосування будь-яких судових рішень як правозастосовних (або правоінтерпретаційних) джерел, а не правотворчих прецедентів [12, 235; 15, 65; 16, 114]. Суть її зводиться до того, що справді суди не творять нову правову норму у своїй юрисдикційній діяльності. Однак і регуляторне значення норми є набагато складнішим явищем, а ніж схематичне застосування диспозиції в разі настання обставин гіпотези. Звісно, за здобутками класичної теорії розподілу влади законодавча чи виконавча влада мають можливість творчого вирішення завдань, які стоять перед ними, коли вони створюють при реалізації своїх правомочностей нові норми права чи нові управлінські дії або ж рішення. Судова влада лише покликана впливати на поведінку суб'єктів вже існуючого спірного правовідношення, припиняючи своїм рішенням спір, відновлюючи порушене право, перетворювати поведінку суб'єктів із протиправної на правомірну, що виключає з її діяльності ознаку, так званої «нормотворчої креативності». Однак, прогалини, навіть, у формалізованих джерелах були, є і будуть завжди, як би законодавець не хотів і не вмів приймати необхідні закони, оскільки передбачити всі відносини, які потребують врегулювання, та їхню варіативність просто неможливо, в той час як «забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні правовідносини» (ч. 4 ст. 6 КАС України), та передбачена можливість застосування аналогії закону або й, взагалі, аналогії права – виходити при вирішенні спорів із конституційних принципів і загальних засад права (ч. 6 ст. 7 КАС України). Більше того, ч. 4 ст. 7 КАС України у чинній редакції передбачила можливість суду, якщо той доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, не застосовувати такий закон чи правовий акт, а застосовувати при вирішенні спору норми Конституції як норми прямої дії, вже із наступним після цього зверненням до Конституційного Суду України для розгляду питання їхньої конституційності. Фактично, в цих реаліях кожен із судів в Україні отримує функції квазіконституційного контролю, які, щоправда, обмежуються питанням застосування норм Конституції до конкретної спірної ситуації, однак істотно розширюють сферу судової дискреції при вирішенні питання обрання релевантних норм права та визначення порядку такого їхнього застосування.

Таким чином, процесуальне законодавство надає можливість судам створити порядок правозастосування відповідної норми у спірних правовідносинах у своєму рішенні, яке, залежно від рівня ієрархії у системі судочинства відповідного суду та природи справи, може мати загальне або індивідуальне значення. Оскільки, якщо ми звернемо увагу на ч.ч. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», то висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, та вони повинні враховуватися іншими судами при застосуванні таких норм (ч. 5 ст. 242 КАС України). Ст. 346 КАС України передбачає особливий порядок відступу від раніше

висловлених правових позицій, сформованих у діяльності Верховного Суду, а ч. 1 ч. 5 ст. 291 КАС України прямо визначає підставою для касаційного перегляду не врахування висновків, викладених у рішенні Верховного Суду за результатами розгляду зразкової справи, при вирішенні типових справ.

Наприклад, Касаційний адміністративний суду у складі Верховного Суду сформулював правову позицію, згідно з якою, у разі неналежного виконання відповідальним виконавцем заходів з метою реалізації бюджетної програми спеціального фонду для забезпечення фінансування передбачених видатків за взятими бюджетними зобов'язаннями протягом бюджетного періоду, належним способом захисту є стягнення з бюджету компенсації, шляхом її безпосереднього списання у відповідному розмірі з наявних бюджетних програм [17, 18]. Це фактично передбачає не лише визначення порядку застосування норми, але й втручання суду у розподіл визначених бюджетних призначень, який, водночас, законно ґрунтується на системному застосуванні норм БК України щодо непередбачених обставин недобросовісного виконання відповідальними виконавцями своїх зобов'язань у бюджетному процесі в межах закріплених для цього ресурсів програми спеціального фонду бюджету.

Удосконалення процесу розгляду судових справ, здійснене Законом України від 15.01.2020 р. № 460-ІХ, лише утвердило значення правових позицій Верховного Суду у системі регулювання відносин не просто як «неписаного» права, але й єдиним орієнтиром визначення порядку застосування нормативно-правового акту, прирівнюючи їх до правотлумачних актів нормативної природи. Так, ч. 4 ст. 328 КАС України визначає підставами касаційного оскарження рішень в адміністративному процесі не просто неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, але його додаткове розширення за рахунок застосування норми права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку, якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні або ж якщо висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах взагалі відсутній. А це вимагає застосування таких висновків як кваліфікуючої ознаки змісту спірних правовідносин і правозастосування, свідчить про очевидне регулююче значення.

З огляду на вищевикладене, можна стверджувати про нормативне значення, але різної природи дії, позицій судів загальної юрисдикції в Україні, які сформульовані у їхніх рішеннях, що набрали законної сили, виходячи з реалізації конституційного принципу обов'язковості судових рішень та природи судових справ.

Висновки

За результатами дослідження можемо стверджувати про диференційований підхід до вирішення питання застосування судових рішень для регулювання публічно-фінансових правовідносин, залежно від виду судового органу, меж його юрисдикції та змісту самого рішення. Якщо рішення Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини на рівні законодавства визначаються джерелами права при вирішенні відповідних судових справ, то щодо рішення судів загальної юрисдикції тривають дискусії, зумовлені традиційним уявленням про систему законодавства в рамках романо-германської (континентальної) правової сім'ї.

Водночас, правова природа та значення діяльності судів, в першу чергу, адміністративних, у системі апарату держави вимагають однозначно позитивного

вирішення питань застосування їхніх рішень відповідними уповноваженими суб'єктами, а також судами нижчого рівня при регулюванні бюджетних, податкових, банківських та інших публічно-фінансових правовідносин.

Список використаних джерел

1. Дмитрик О.О. Джерела фінансового права: проблеми і перспективи розвитку: монографія: Харків: Віровець А.П., «Апостроф», 2010. 328 с.
2. Ільков В.В. Джерела права в адміністративному судочинстві: теорія та правозастосування: монографія: Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2017. 478 с.
3. Басай В.Д., Ковачук О.О. Правова природа рішень Конституційного Суду України у механізмі правового регулювання кримінально-процесуальних відносин. Європейські перспективи. 2011. № 2 (ч. 1). с. 103-110.
4. Гончаров В. Ще раз про юридичну природу рішень Конституційного Суду України. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2 (73). с. 126-132.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 20.12.2018 р. № 13-р/2018. Законодавство України: Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v013p710-18?lang=uk>
6. Рішення Конституційного Суду України від 08.06.2016 р № 4-рп/2016 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці). Офіційний вісник України. 2016. № 51. стор. 42.
7. Воронова Л.К. Фінансове право України: підручник / Л.К. Воронова. К. : Прецедент; Моя книга, 2007. 496 с.
8. Солдатенко О.В. Правові позиції Конституційного Суду України щодо окремих податкових норм. Судовий розгляд податкових і митних спорів: проблеми, виклики, пріоритети: Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4-5 липня 2019 р.). К., 2019. с. 174-177.
9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Сук проти України» від 10.03.2011 р. (заява № 10975/05). Офіційний вісник України. 2012. № 29. стор. 150. ст. 1089.
10. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Щокін проти України» від 14.10.2010 р. (заява № 23759/03 та № 37943/06). Офіційний вісник України. 2013. № 6. стор. 438. ст. 236.
11. Мазур М.В. Судова практика як джерело права: проблеми визначення поняття. Форум права. 2001. № 3. с. 493-497.
12. Решота В.В. Джерела адміністративного права: проблеми судового застосування: монографія: Львів: ТОВ Галицька видавнича спілка, 2018. 432 с.
13. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. К.: Ваїте, 2014. 376 с.
14. Фатхутдінова І. Судовий прецедент як джерело фінансового права. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ptdu/2011_3/files/PD311_13.pdf

15. Косович В.М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України: дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук: спеціальність 12.00.01; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 411 с.
16. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права: навч. посібник. Вид. 10-те, доп.. Львів: Край, 2008. 191 с.
17. Постанова Верховного Суду від 24.04.2018 р. у справі № 821/2156/16 (провадження № К/9901/335/17). Єдиний реєстр судових рішень України. URL: www.reyestr.gov.ua/Review/73634624
18. Постанова Верховного Суду від 22.05.2018 р. у справі № 815/2544/17 (провадження № К/9901/11191/18). Єдиний реєстр судових рішень України. URL: www.reyestr.gov.ua/Review/24703994